

СТЕРЕОТИПИ МИСЛЕННЯ ВЧЕНИХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ РАНЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНИ

Виокремлено наявність стереотипів мислення в північноамериканській історіографічній науці у рамках висвітлення вченими українського раннього нового часу. Серед них виділяються такі як «неісторичності української нації», «російськоцентризму», «термінологічної невідповідності», «історіографічного націоналізму». Описано їх генеза та перспективи подальшого використання.

Ключові слова: *стереотипи мислення, північноамериканська історіографія, зарубіжна україністика, ранньомодерна Україна, Україна-Русь, Військо Запорозьке, дискусія, північноамерикансько-українські наукові інститути, періодизація, україніст.*

Ю. Н. Кудінов,
Вінницький національний медичний університет імені Н. І. Пирогова,
г. Вінниця, Україна

СТЕРЕОТИПЫ МЫШЛЕНИЯ УЧЕНЫХ СЕВЕРНОЙ АМЕРИКИ В ИССЛЕДОВАНИИ ИСТОРИИ РАННЕНОВОЙ УКРАИНЫ

Выделено наличие стереотипов мышления в североамериканской историографической науке в рамках освещения учеными украинской истории раннего нового времени. Среди них выделено такие как «неисторичности украинской нации», «российскоцентризма», «терминологического несоответствия», «историографического национализма». Описано их генезис и перспективы дальнейшего использования.

Ключевые слова: *стереотипы мышления, североамериканская историография, зарубежная украинистика, Украина раннего нового времени, Украина-Русь, Войско Запорозьское, дискуссия, североамериканско-украинские научные институты, периодизация, украинист.*

Yuriy Kudinov,
MIPirogov Vinnytsia National Medical University,
Vinnytsia, Ukraine

THE STEREOTYPES OF THINKING OF NORTH AMERICAN SCHOLARS IN THE INVESTIGATION OF EARLY MODERN UKRAINIAN HISTORY

On the construction of interpretive models of Ukrainian Early Modern history in North American historiographic space some U.S. and Canadian scholars inculcate the stereotypes of thinking. These stereotypes are the result of distorted perception of the history of Ukraine, which depended on political factors and to some extent the use of anti-Ukrainian content scientific literature.

The researcher identifies the presence of stereotypes of thinking in the North American historiographical scholarship within the coverage by scholars the Ukrainian Early Modern time. Among them are such as «unhistoricity of Ukrainian nation», «Russiencentrism», «terminological inconsistencies», «historiographical nationalism». Their genesis and prospects for further use are described.

In particular, the emergence of stereotype «unhistoricity of Ukrainian nation» reaches the nineteenth century, and depends on foreign affairs factors. In the nineteenth century G. Hegel in his theory of «historical nations» did not portrayed Ukrainians as separate nation that aspired to the creation of original state.

The next stereotype «Russiacentrism» means inseparable history of Russians, Ukrainians and Belarusians from the All-Russian history. This pattern is explained by the fact that researchers in formulating of their conclusions often refer to studies of Russian scientists, studying history of Eastern Europe.

The stereotype of «terminological inconsistencies» in the English-speaking scientific papers occurs due to foreign scholars definitions excavated from the Russian historical literature, the content load of which was shifted through the translation.

The distribution of Ukrainian myth «historiographical nationalism» led to the emergence of another stereotype. The beginning of this myth stems from the fact that most foreign researchers of history of Ukraine are of Ukrainian origin, while the history of Russia are of Russian and American ones. After all, every historian of Ukrainian origin, or that one who worked in Ukrainian studies research centers was considered, in essence, «nationalist».

However, all foreign scientists working in the field of Ukrainian issues have not the abovementioned stereotypes of thinking, because in the understanding of Early Modern Ukrainian history in North American academia are characterized by presence of two conceptual approaches – the continuation the interpretation of Ukrainian history within «Russiacentric» paradigm, and attempt of separateness of the Ukrainian segment as an objective component of the East Central European history. In order to implement new approaches and avoiding of stereotypes in Ukrainian foreign studies are all the possibilities taking into consideration free access to the archives to foreign scientists, the presence of digital copies of research papers of national and foreign researchers in the Internet.

Key words: *stereotypes of thinking, North American historiography, foreign Ukrainian Studies, the Early Modern Ukraine, the Ukraine-Rus, the Zaporozhian Host, discussion, the North American-Ukrainian research institutes, periodization, ukrainist.*

Перспектива плідного інтелектуального діалогу між представниками різних історіографічних традицій, шкіл і напрямів ставить сучасного історика перед необхідністю вільного оперування всім масивом здобутого світовою історичною думкою знання в тих чи інших наукових проблемах, пов'язаних із вивченням шляхів становлення і розвитку світових цивілізацій.

На побудові інтерпретаційних моделей української ранньомодерної історії в північно-американському історіографічному просторі позначилося поширення у текстах деяких вчених США та Канади стереотипів мислення. Ці стереотипи є наслідком викривленого сприйняття історії України, що залежало від політичних чинників і певною мірою використанням наукової літератури антиукраїнського змісту.

Незважаючи на те, що загалом проблема дослідження українського історичного процесу раннього нового часу в історіографії США та Канади 1960-2010-х рр. не набула свого історіографічного висвітлення, до розкриття її окремих аспектів науковці зверталися як в узагальнюючих історіографічних розробках з історії північноамериканської історичної науки чи її певних організаційних структур, так і при дослідженні творчості окремих істориків, або при розв'язанні конкретних історичних проблем в контексті розвитку україністики.

Наприклад, О. Домбровський у статті «До питання української історичної школи в

діяспорі» (1974 р.) [2] проаналізував особливості державницьких традицій в діаспорній історіографії. О. Прицак [17] та М. Лупул [12], як перші директори відповідно Українського наукового інституту Гарвардського університету та Канадського інституту українських студій, у своїх розвідках приділяли чільну увагу стану та перспективам наукової роботи у сфері україністики.

На шпальтах часопису «Slavic Review» М. фон Гаген статтею «Does Ukraine Have a History?» [6] започаткував дискусію (у ній взяли участь Дж. Грабович [5], С. Плохій [16], Дж. Сльозкін [20]) та, яка була продовжена у 2010 р. (О. Мотиль [14]) щодо можливості виділення історії України в спеціальний напрям наукових досліджень. Приводом для такої постановки питання стало те, що для більшості створених на заході у ХХ ст. наративів було характерним ігнорування окремішності України як в державному, націотворчому, так і територіальному аспектах. В результаті творчого обміну думками вчені зійшлися на тому, що Україна повинна мати власний історичний наратив, але лише за умови сумісності україномовних та неукраїномовних історичних текстів і доцільності вивчення українського історичного процесу в контексті світової історії.

З 1990-х років поступово відбувається зміна ставлення до так званого «буржуазного українознавства» в українській історичній науці. З різних аспектів зарубіжну англійськомовну історіографію починають досліджувати

багато істориків, зокрема А. Атаманенко [1], О. Ясь [3] та ін.

Мета статті полягає у системному аналізі тих стереотипів мислення у працях вчених щодо вивчення минулого України ранньомодерної доби, які були характерними в історіографії США і Канади упродовж 1960-х – початку 2010-х років. Завдання цього дослідження: 1) окреслити чотири історіографічні стереотипи мислення та дати їм характеристику; 2) виявити перспективи їх використання.

Зокрема, існує так званий стереотип «неісторичності» українців. На думку багатьох фахівців, його виникнення сягає XIX ст. і залежить від зовнішньополітичних чинників. Г. Гегель у своїй теорії історичних націй не зображував українців окремим народом, що прагнули до творення самобутньої держави. Адже Україна у XIX ст., після ліквідації Гетьманщини та Запорозької Січі, вже не була ані окремим автономним державним утворенням, ані об'єктом міжнародних відносин. Саме відтоді «історія України» з позицій західноєвропейської науки втратила своє законне місце у всесвітній історії [18, с. 234]. Американський науковець М. фон Гаген аналогічно наголошував на політичних чинниках цього стереотипу, адже жодна з країн Східної Європи, зокрема Україна, Польща, Угорщина, Білорусь чи Молдова, не існували як незалежні держави в період виникнення модерної історіографії XIX ст. [6, с. 659-660]. Е. Таден висловив думку, що, на відміну від фінів, поляків і латвійців, українці аж до середини XIX ст. не турбувалися про захист регіональних прав і тому залишилися далеко позаду інших «неісторичних націй» Східної Європи [21, с. 81].

Наступний стереотип мислення – «російсько-імперський» (російськоцентризм), який полягає у невіддільності історії росіян, українців і білорусів від всеросійської історії. Науковці у формулюванні своїх висновків часто посилаються на студії російських вчених з історії Східної Європи. До того ж американські й канадські вчені запозичили імперську періодизацію в російських істориків-емігрантів 1930-1940-х років, які стали американськими вченими: М. Флоринський (Колумбійський університет), Н. Рязановський (університет Каліфорнії, Берклі),

Л. Страховський (Джорджтаунський університет), М. Карпович (Гарвардський університет), А. Мазур (Стенфордський університет), Дж. Вернадський (Єльський університет). Внаслідок цього, зокрема, державні утворення українців – Військо Запорозьке (Гетьманщина), Запорозька Січ – було проігноровано як самодостатні [18, с. 246, 266-267].

Учені наголошували на ігноруванні багатьма американськими дослідниками схеми історії України, запропонованої на початку XX ст. М. Грушевським. Наприклад, Дж. Вернадський у 1959 р. в 4-му томі «History of Russia» описував історію України й українського козацтва як невіддільну частину російської. Зокрема, зустрічаємо розвинення російськоцентризму у праці американського ученого Ф. Лонгворта «The Cossacks» [11]. Цей стереотип мислення у студіях зарубіжних істориків частково втратив свої позиції до 1980-х років. Прикладом розвінчування стереотипу слугують монографія Л. Гордон «Cossack Rebellions: Social Turmoil in the Sixteenth-Century Ukraine», у якій дослідниця на основі теорії «соціального бандитизму» Е. Гобсбаума розглядає козацькі повстання наприкінці XVI ст., а також концепція Ф. Сисина про українську національну ідентичність у контексті козацької історії [8, с. liii].

На російськоцентризмі у працях північно-американських істориків акцентував Б. О'Брайан, особливо у висвітленні ними подій Переяславської ради 1654 р., що, на його думку, свідчило про історичне спотворення минулого [15, с. 1-2]. Щодо історії Росії, то С. Горак виокремив «євразійську» концепцію Дж. Вернадського. Науковець зауважив, що американські історики сприйняли російську схему періодизації, де не відображено істинної історії трьох східнослов'янських народів [7, с. 857-858, 862].

Стереотип «термінологічної невідповідності» в англомовних текстах виник через використання зарубіжними вченими дефініцій, почерпнутих з російської історичної літератури, змістове навантаження яких зміщувалося при перекладі. Зокрема, Л. Гордон, як приклад наводить випадок ототожнення понять «русин» і «росіянин» (житель Московського царства), які перекладалися однаково: «Russian» [4, с. 18]. Проте, ще у 1950-х роках канадський вчений Дж. Сімпсон одним із

перших серед зарубіжних науковців установив походження й окреслив сфери вживання термінів «Україна», «Русь», «Малоросія», наголошуючи на їхній взаємозалежності, адже поняття «Рутенія» має зв'язок із латинізованою назвою «Русь» з часів Берестейської унії. Згодом ця назва поширилася і на Лівобережжя та Правобережжя, а в середині XVII ст. її витіснив термін «Україна» [19, с. 14]. У 1978 р. для вирішення термінологічних проблем Л. Винар навіть запропонував створити спеціальний комітет східноєвропейської історичної термінології, який складався б з істориків, лінгвістів, географів і фахівців суміжних наук [18, с. 230].

Появу ще одного стереотипу мислення в американській і канадській історичній науці спричинило поширення міфу українського «історіографічного націоналізму». Виникнення цього міфу пов'язане з тим, що більшість зарубіжних дослідників історії України – українського походження, тоді як історії Росії – російського та американського. Адже кожен історик українського походження, або той, що працював в українознавчих центрах, вважався, по суті, «націоналістом». На думку П. Нолла, вчений, який пише українську історію, працює у небезпечній триєдиній площині: українського націоналізму, польської та російської історіографії [9].

Доповненням до цього стереотипу стала ідеологема, за якою історик українського походження автоматично зараховувався до антисемітів на підставі того, що в своїй науковій практиці так чи інакше звертався до теми козацтва (козаки американськими ученими звинувачувалися у вбивствах єврейського населення в Україні за доби Б. Хмельницького).

Спробу відійти від цього стереотипу було здійснено на міжнародній конференції, матеріали якої опубліковано в Канадському інституті українських студій «Ukrainian-Jewish Relations in historical perspective» [22]. У виданні містяться доповіді, виголошені на конференції у Макмастерському університеті в 1983 р. На цю працю були написані критичні огляди ізраїльських науковців А. Коррос і Е. Мендельсохн, що побачили світ в американських часописах. Ізраїльські вчені не захотіли взяти участі у «круглому столі», адже скептично поставилися до висновків цієї конференції [10]. Як відзначила Е. Мендельсохн, українські історики вважали, що нібито євреї були союзниками їхніх соціальних поневолювачів – польської шляхти, натомість євреї не зможуть забути жорстокості деяких українських національних лідерів [13]. Проте вчені висловили думку, що книга відкрила шлях для нових досліджень у цьому напрямі.

Однак не усі праці зарубіжних вчених мають вищезгадану стереотипність, адже у процесі осмислення ранньомодерної історії України в їхніх наукових колах є характерною наявність двох концептуальних підходів – продовження трактування її у рамках російськоцентричної парадигми і спроба виокремлення українського сегменту як об'єктивної складової центрально-східноєвропейської історії. Для впровадження нових підходів і уникнення стереотипів мислення у зарубіжну україністику існують усі можливості, враховуючи вільний доступ іноземних вчених до архівів, наявність цифрових копій наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників у всесвітній мережі Інтернет.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Отаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність (1965-1991) / Алла Атаманенко / Національний ун-т «Острозька академія», Інститут дослідження української діаспори, Українське історичне товариство. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – 672 с.; іл.
2. Домбровський О. До питання української історичної школи в діаспорі / Олександр Домбровський // Український історик. – 1974. – № 4. – С. 74-84.
3. Ясь О. В. Державницька традиція в українській історичній зарубіжній науці 1945-1991: дис... кандидата іст. наук : 07.00.06 / Олексій Васильович Ясь. – К., 2000. – 296 с.
4. Gordon L. Cossack Rebellions: Social Turmoil in the Sixteenth-Century Ukraine / Linda Gordon. – Albany : State University of New York Press, 1983. – 289 p.

5. Grabowicz G. Some Further Observations on «Non-historical» Nations and «Incomplete» Literatures: A Reply / George Grabowicz // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1981. – September. – Vol. 5. – № 3. – P. 369-388.
6. Hagen M. V. Does Ukraine Have a History? / Mark von Hagen // *Slavic Review*. – 1995. – Autumn – Vol. 54. – № 3. – P. 658-673.
7. Horak S. Periodization and Terminology of the History of Eastern Slavs: Observations and Analyses / Stephan Horak // *Slavic Review*. – 1972. – December. – Vol. 31. – № 4. – P. 853-862.
8. Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus': In 10 volumes. The Cossack Age to 1625: Transl. by Bohdan Struminski / M. Hrushevsky; Serhii Plokhly, consulting editor, Frank E. Sysyn, editor-in-chief; with the assistance of Uliana M. Pasicznyk. – Edmonton ; Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1999. – LXVI, 548 p. – 2 maps.
9. Knoll P. W. Sysyn F. Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600-1653. (Harvard Ukrainian Research Institute, Monograph Series.) Cambridge : Harvard Ukrainian Research Institute; distributed by Harvard University Press, Cambridge. 1985. Pp. xvii, 406 / Paul W. Knoll // *The American Historical Review*. – 1989. – February. – Vol. 94. – № 1. – P. 179-180.
10. Korros A. S. Potichnyj Peter J.; and Aster Howard Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective. Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1988. 531 pp. \$34.95 / Alexandra Shecket Korros // *Russian Review*. – 1989. – October. – Vol. 48. – № 4. – P. 415-416.
11. Longworth P. The Cossacks: Five Centuries of Turbulent Life on the Russian Steppes / Philipp Longworth. – New York ; Chicago ; San-Francisco : Holt, Rinehart and Winston, 1970. – 409 p.
12. Lupul M. The Establishment of the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Alberta: A Personal Memoir / Manoly Lupul // *Journals of Ukrainian Studies*. – 1993. – Summer-Winter. – Vol. 18. – № 1/2. – P. 1-31.
13. Mendelsohn E. Ukrainian-Jewish relations In historical perspective / Edited by Peter J. Potichnyj and Howard Aster. Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988. 531 pp. \$34.95 / Erza Mendelsohn // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1990. – June. – Vol. 14. – № 1/2. – P. 179-182.
14. Motyl A. Can Ukraine Have a History? / Alexander J. Motyl // *Problems of Post-Communism*. – 2010. – May/June. – Vol. 57. – P. 55-61.
15. O'Brien B. C. Muscovy and the Ukraine From the Pereiaslavl Agreement to the Truce of Andrusovo, 1654-1667 / Bickford C. O'Brien. – Berkeley ; Los Angeles: University of California Press, 1963. – VI, 138 p.
16. Plokhly S. The History of a «Non-Historical» Nation: Notes on the Nature and Current Problems of Ukrainian Historiography / Serhii Plokhly // *Slavic Review*. – 1995. – Autumn. – Vol. 54. – № 3. – P. 709-716.
17. Pritsak O. Ukrainian Studies at Harvard University / Omeljan Pritsak // *Український історик*. – 1969. – Рік 6. – № 4. – P. 63-72.
18. Rethinking Ukrainian History / Edited by Ivan L. Rudnytsky with the assistance of John-Paul Himka. – Edmonton : The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta, Distributed by Toronto University Press, 1981. – X, 268 p.
19. Simpson G. The names Rus, Russia, Ukraine and Their Historical Background // *Slavistica*. – 1951. – № 10. – P. 5-18.
20. Slezkine Y. Can We have Our Nation State and Eat it Too? / Yurii Slezkine // *Slavic Review*. – 1995. – Autumn. – Vol. 54. – № 3. – P. 717-719.
21. Thaden E. Zenon Kohut. Russian Centralism and Ukrainian Autonomy: Imperial Absorption of the Hetmanate 1760s–1830s. Cambridge : Harvard Ukrainian Institute, 1988 / Edward C. Thaden // *Journal of Ukrainian Studies*. – 1990. – Summer. – Vol. 27. – P. 79-82.
22. Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective / Edited by Peter J. Potichnyj, Howard Aster. – Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988. – X, 531 p.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.

© Кудінов Ю. М., 2013

Дата надходження статті до редколегії 06.04.2013